

Laura Mankki & Markku Sippola

Maahanmuuttajat suomalaisilla työmarkkinoilla

Intersektionaalisuus ja ”hyvä kansalainen” työmarkkina-aseman määrittäjinä

Abstrakti

Tämä artikkeli tarkastelee maahanmuuttajavaltaisilla rakennus- ja palvelusektoreilla työskentelevien maahanmuuttajien elämäntarinoita ja heidän kokemuksiaan Suomesta. Työmarkkinoiden eriarvoisuutta ei voida täysin selittää segmentaatio- ja segregaatioteorioiden kautta. Esitämme, että intersektionaalisuuden teoria – eli analyysi risteävistä eroista – tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää heterogeenisen maahanmuuttajajoukon työmarkkina-asemaa monisyisemmin. Aineistomme koostuu EU-kansalaisten ja EU - ja ETA – alueiden ulkopuolisten ihmisten elämäkertatarinoista. Eri asemistaan huolimatta haastateltavilla esiintyy vahvaa työn tekemisen korostamista. Tarkastelemme heidän asemoitumistaan yhtäältä Bridget Andersonin ”hyvän kansalaisen” käsitteeseen sisältyvän työtä korostavan yksilön ulottuvuuden kautta. Toisaalta intersektionaalisuuden avulla teemme näkyväksi sitä, miten työssäkäyvät maahanmuuttajat pyrkivät suomalaiseen yhteisöön liitettyjen arvojen kautta kiinnittymään tähän ”hyvään kansalaisuuteen”. Maahanmuuttajien haastatteluista koostuvan laadullisen aineistosta löytyvien teemojen kautta esitämme, että monien työssäkäyvien maahanmuuttajien puheenvuoroissa korostuu usko siihen, että työmarkkinoiden kautta tullaan osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Tuomme kuitenkin esille, että työn tekeminen sinällään ei aina merkitse kotiutumista suomalaiseen yhteiskuntaan.

Johdanto

Suomessa maahanmuuttoa hallinnoidaan ja kontrolloidaan monella tapaa. Työmarkkinat ja sen instituutiot ovat tällä hetkellä yksi näkyvimmistä poliittisista paikoista, joissa maahanmuuttajan asemasta neuvotellaan, ja kuinka asemaa säädellään ja määritellään. Suomen työmarkkinoita on viime vuosiin saakka luonnehtinut työvoiman tasalaatuisuus. Naisten osallistuminen työvoimaan on ollut perinteisesti vahvaa ja etnisten vähemmistöjen ja siirtotyöläisten osuus työ-

markkinoilla on ollut vähäinen (Nätti 1989, 137). Toisaalta työmarkkinoiden jakautuminen sukupuolen mukaan on ollut Suomessa yleistä (emt.). Maahanmuuttajien osuus on kasvanut vähitellen 2000-luvulle tultaessa (Kyhä 2011). Maahanmuuttajien osallistuminen työmarkkinoille muuttaa myös suomalaisia työmarkkinoiden rakenteita. Tämä vaatii uudenlaisten lähestymistapojen pohtimista, jotta voimme välttää tiettyjen ihmisryhmien ja alojen leimaamisen ja yhtenäistämisen.

Tutkimuksemme maahanmuuttajista yhdistää työelämän- ja sukupuolentutkimusta sekä maahanmuuttoa käsittelevää työmarkkinatutkimusta. Tässä artikkelissa tarkastelemme maahanmuuttajataustaisten Suomessa työskentelevien ihmisten asemaa kahdella leimallisesti maahanmuuttajavaltaisella sektorilla. Maahanmuuttajien haastatteluista koostuvan laadullisen aineiston analyysin kautta pyrimme valottamaan sitä, millä tavalla maahanmuuttajat asettuvat suomalaiseen yhteiskuntaan. Oletamme, että yhteiskuntaan asettuminen tapahtuu työmarkkinoiden kautta ja että työmarkkinoilla vallitsevat rakenteet ja ihmisten erilaiset asemat vaikuttavat tähän asettumiseen. Maahanmuuttajien pyrkimys päästä työn kautta osalliseksi yhteiskuntaan näkyy elämäkertatarinoissa tasa-arvon, rasismien, toiseuttamisen, pettymyksen ja poislähtemisen teemoissa.

Aineistomme kautta esitämme, että työmarkkina-asetumat perustuvat osittain perinteisille sukupuoleen perustuville eroille ja yhä useammin myös sukupuolen ja etnisyyden tai rodun yhteisvaikutuksille, mikä tuottaa hierarkioita eri sektoreiden sisälle että väleille. Tuomme esille näitä hierarkisoitumisen uusia järjestyksiä intersektionaalisuuden käsitteen avulla. Intersektionaalisuuden avulla on feministisessä tutkimuksessa tarkasteltu erilaisia ilmiöitä kuten rasismia, anti-rasismia, diskriminaatiota ja kosmopolitanismia (Walby ym. 2012). Hierarkisoitumisen taustalla näemme olevan yhä epävarmistuvammat työmarkkinat (mm. Jakonen 2014; Julkunen 2009; Lempiäinen & Silvasti 2014) ja maahanmuuttopolitiikan, joka on muuttunut yhä enemmän työperäistä maahanmuuttoa kannustavaksi ja säänteleväksi. Aiemmin maahanmuuttokeskustelussa korostuneet humanitaarisen maahanmuuton politiikat taas ovat joutuneet marginaaliin (Jakobson ym. 2012). Yhteistä haastateltavien puheenvuoroille onkin suomalaisista maahanmuuttopolitiikkaa leimaava näkökulma hyvästä maahanmuuttajasta ja yleisemmin ”hyvästä kansalaisesta” (Anderson 2013) nimenomaan työtä tekevänä yksilönä.

Artikkelimme etenee seuraavasti: Ensimmäisessä osassa tuomme esille keskustelut, joihin tutkimuksemme ottaa osaa. Toisessa luvussa esittelemme käsitteellisen viitekehysten (hyvä kansalainen), aineiston ja metodin. Tämän jälkeen kontekstualisoimme tutkimustapauksemme (rakennus- ja siivousala). Neljännessä analyysikappaleessa peilaamme aineiston lukutapaa (intersektionaalisuutta) ja käsitettä ”hyvä kansalainen” aineistosta löytyviin teemoihin. Johtopäätöksissä nostamme esille merkittävimmät tutkimustulokset ja pohdimme tutkimuksen rajoitteita sekä uusia kysymyksiä.

Työmarkkinoiden monet hierarkiat

Työmarkkinoiden lohkoutuminen eli segmentaatio merkitsee työmarkkinoiden jakautumista ydin- ja reunatyöpaikkoihin sekä näiden välimuotoihin (esim. Doeringer & Piore 1971; Nätti 1989). Lohkoutusteoria haastaa uusklassisen työmarkkinateorian taustalla olevan oletuksen, jonka mukaan yritykset ja työntekijät pyrkivät maksimoimaan oman hyötynsä, mikä johtaa pitkällä aikavälillä työmarkkinoiden tasapainoon (Nätti 1989, 134). Segmentaatioteoreetikot näkevät puolestaan työmarkkinoilla vallitsevan lähes pysyvän epätasa-arvon johtuvan ammattitaito-, alakohtaisista tai muista työmarkkinoista osittavista eroista, jotka estävät työmarkkinalohkojen välistä liikkuvuutta (emt.). Yritykset hyödyntävät työvoiman rakenteessa valmiina olevia jakoja, kuten sukupuolta, palkatessaan työvoimaa saaden näin eri työntekijäryhmien erilaisen kohtelun vaikuttamaan hyväksyttävältä (Nätti 1989, 135; Piore 1979, 43). Piore (1979, 34) ymmärtää työmarkkinat sosiaalisena rakenteena, jolle on ominaista pysyvät hierarkiat. Työnantajalle maahanmuuttajat ovat ”helpompaa” työvoimaa siinä mielessä, että nämä eivät yleensä ole järjestäytyneitä, ja lähtökohtaisesti eivät ole jäämässä kohdemaahan. (emt. 50). Työnantajan näkökulmasta pitkittynyt maassa oleminen heikentää maahanmuut-

tajista saatavaa hyötyä, koska näistä tulee tietoisempia omista oikeuksistaan (MacKenzie & Forde 2009).

”Uuden segmentaatioteorian” mukaan rotu ja sukupuoli eivät enää samalla tavalla määrittele jakoa hyviin ja huonoihin työpaikkoihin kuin aikaisempina vuosikymmeninä; tätä jakoa määrittelee nykyään enemmän epätyypillisten työsuhteiden sekä työperäisten maahanmuuttajien tarjonta huonosti palkattuihin töihin (Hudson 2007). Epätyypillisten työsuhteiden ohella kansallisuus määrää myös enemmän sijoittumista huonoihin työsuhteisiin kuin rotu ja sukupuoli (emt.). Niin kutsutut ”uuden työn teorian” ja prekarisaatiotutkimus (ks. Jakonen 2014, 303) kiinnittävät huomion epävarmistumiseen uutena työmarkkinoita ja elämää järjestävänä normina. Epävarmistuminen ei näin ollen kosketa pelkästään maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä tai muuten marginaalisessa asemassa olevia, vaan kuvaa yleisesti työmarkkinoiden tilannetta.

Epävarmistumisen ohella työmarkkinat ovat Suomessa kuitenkin vahvasti eriytyneet sukupuolen mukaan, mikä vaikuttaa myös maahanmuuttajien asemaan. Erityisesti matalapalkka-alat ovat naisvaltaisia ja aiheuttavat suurimman eron naisten ja miesten välisissä palkoissa (Myrskylä 2013). Työmarkkinoiden voidaan katsoa rakentuvan ja käyttävän hyväkseen feminiinisiin ja maskuliinisiin malleihin kiinnittyviä sukupuolimalleja ja odotuksia, jotka väistämättä rajoittavat työmarkkinoille osallistumista ja siellä etenemistä (Julkunen 2010). Toisaalta hyvinvointityöntekijöiden toimijuutta väitöskirjassaan tarkasteleva Helena Hirvonen (2014) nostaa esille, miten naiset käyttävät hoivaan liitettyjä naiseuden määreitä resurssina pärjätäkseen niukuuden ilmapiirissä. Täten he tulevat uusintaneeksi puheissaan ja toiminnassaan perinteisiä sukupuoliasetelmia, mikä on yksi osoitus rakenteiden jäykkyydestä. Työvoiman liikkuvuutta käsittelevässä kirjallisuudessa nostetaan esille, että maahanmuuttajanaiset ajautuvat usein naisvaltaisille aloille joko korvaamaan kantavaestön naisten erityisesti kotona tehtävää

hoiva- ja hoitotyötä tai sitten paikkaamaan työvoimavajetta, mitä perustellaan monissa maissa väestön vanhenemisella (Jakonen & Jokinen 2011).

Intersektionaalisuuden analyysin avulla voidaan tarkastella ”uusien” ja toisaalta ”vanhojen” hierarkioiden muodostumista samanaikaisina prosesseina. Intersektionaalisuutta on teoretisoitu feministisessä tutkimuksessa ainakin kolmen vuosikymmenen ajan. Kimberlé Crenshaw (1991) kuvasi intersektionaalisuudella sitä, miten ihonväriltään mustia naisia syrjitään yhteiskunnassa sekä heidän rotunsa että sukupuolensa perusteella. Moniperusteisesta syrjinnästä tai risteävistä eroista - intersektionaalisuudesta suomennettuna - on tullut yksi käteyttimmistä sosiaalitieteiden teorioista, ja se on lähtökohtana erityisesti monen feministisesti orientoituneen tutkijan analyysille. Intersektionaalisuus tarkastelee erojen yhteisvaikutuksille perustuvien hierarkioiden rakentumista, etuoikeuksia (ks. Nash 2008) ja eriarvoisuuden ilmiöitä, kuten rasismia. Intersektionaalista lähestymistapaa onkin jonkin verran hyödynnetty ja ehdotettu käytettäväksi enemmän juuri maahanmuuton ja työelämään liittyvissä tutkimuksissa (ks. Alberti ym. 2013; Browne & Misra 2003; Mulinari & Selberg 2013.)

Hyvän kansalaisen rakentuminen meiksi ja heiksi

Bridget Andersonin (2013,10) mukaan työmarkkinat ovat avainasemassa silloin kun ihmisiä luokitellaan ”meihin” ja ”heihin”. Anderson (emt. 5) on tutkinut maahanmuuttajia Isonsa-Britanniassa erityisesti kansalaisuuden käsitteen näkökulmasta. Hänelle kansalaisuus määrittyy moninaisena asiana, joka määrittää sen, minkälaisia mahdollisuuksia ihmisellä on osallistua vallitsevaan arvoyhteisöön (*community of value*). Hyvä kansalainen määrittyy lakia kunnioittavaksi, ahkeraksi työntekijäksi, joka on vakaan

ja kunniallisen perheen jäsen. Hyvä kansalainen on suvereeni yksilö, jonka arvot on sidottu liberaaleihin ajatuksiin autonomiasta, vapaudesta, kuulumisesta yhteisöön ja omaisuudesta. Näistä yksilöistä koostuvaa arvo yhteisöä tulee suojella kansallisella tasolla ulkopuolisilta ”ei-kansalaisilta” (ts. maahanmuuttajilta), jotka määrittyvät myös väärin arvojen kantajina. Ei-kansalaisten lisäksi Anderson nimeää myös ”epäonnistuneen kansalaisen” kategorian, jolla viitataan natiiveihin epäonnistujiin. Sekä epäonnistunut kansalainen että ei-kansalainen kuuluvat molemmat ansiottomaan köyhälistöön (*undeserving poor*), toinen kansalliseen ja toinen globaaliin.

Andersonin analyysissä myös medialla on roolinsa maahanmuuttajien asemasta kerrotun kuvan luomisessa; media tekee tämän yhtenäistämällä maahanmuuttajasubjektin. Kuitenkin maahanmuuttopolitiikka kohtelee maahanmuuttajia hyvin eri tavalla näiden asemasta riippuen. Andersonin (2013) mukaan maahanmuuttopolitiikka, jota sekä lait että eri instituutiot säätelevät, eivät välttämättä tarjoa suojaa vaan toimivat prekaarien työmarkkinoiden rakenteita vahvistaen ja prekaaria työvoimaa tuottaen (ks. Suomessa Könönen 2015). Anderson (2013) kritisoi myös sellaista maahanmuutonäkökulmaa, joka perustuu eksklusio-inklusio – jaottelulle. Hänen mukaan tämänkaltainen diskurssi on omiaan luomaan olosuhteet, jossa ei-kansalaiset joutuvat etsimään väyliä, joiden kautta heidät voitaisiin hyväksyä onnistuneina kansalaisina. Ongelmaksi tämä nousee esimerkiksi työmarkkinatilanteessa, jossa on tarjolla vain huonoja työolosuhteita.

Haastateltaviemme kautta nostamme esille, millaisia arvoja maahanmuuttajien puheenvuoroissa näkyy, kun he pyrkivät pääsemään osaksi suomalaista yhteisöä ja tullakseen hyviksi kansalaisiksi. Tulkitsemme, että tämä tapahtuu osittain motivaatiopuheen kautta eli rakentuu niiden syiden ympärille, miksi maahanmuuttajat ovat päätyneet Suomeen. Lisäksi aineiston kautta voidaan nostaa esille se vah-

va puhetapa, jolla maahanmuuttajat pyrkivät pois oletetusta epäonnistuneen tai ei-kansalaisen määreestä. Tämä tapahtuu korostamalla itseä ahkerana työntekijänä. Sovellamme Andersonin käsitteistöä suomalaiseen ympäristöön, joten käsitteet saavat hieman uusia merkityksiä. Andersonia mukaillen ahkeran työntekijyyden korostamista voidaan nimittää hyvän kansalaisuuden rakentamiseksi. Tämä mahdollistaa maahanmuuttajien tarkastelun osallisena jatkuvaa työmarkkinoiden uudelleen rakentumista (emt. 72).

Aineisto ja metodit

Analyysimme nojautuu Suomen Akatemian rahoittaman *Työmarkkinakansalaisuus ja työvoiman liikkuvuus EU:ssa* -hankkeen tutkimusaineistoon. Aineistomme koostuu 43 ulkomaalaistaustaisen työntekijän elämäntaustatiedoista (ks. metodista Mrozowicki 2012; Riemann 2003; Rosenthal 1993) ja ryhmähaastattelusta. Keräsimme haastattelut useiden väylien, kuten ammattiliittojen, Facebook-ryhmien ja henkilökohtaisten kontaktien kautta. Etsimme erityisesti rakennuksilla ja siivousalalla työskenteleviä maahanmuuttajia. Maahanmuuttajataustaisten haastateltavien tavoittaminen oli haastavaa siitä syystä, että akateemisina työläisinä emme ole välttämättä verkostoituneita niissä yhteisöissä, joissa työskentelee erityisen paljon maahanmuuttajataustaisia ihmisiä. Monista syistä myös maahanmuuttajien, jotka työskentelevät tietyillä aloilla, voi olla vaikea luottaa valkoiseen, kantasuomalaiseen tutkijaan, sillä erityisesti rakennusalan ja siivousalan ongelmista on kirjoitettu paljon eri medioissa. Toinen tutkijoista pystyi tekemään haastattelut viroksi, mikä helpotti haastattelun tekoa. Toinen haastattelija haastatteli joko englanniksi tai, jos haastateltava katsoi itse kielitaitonsa riittäväksi, haastattelu tehtiin suomeksi.

Elämäntaustahaastatteluisissa haastateltavan annetaan kertoa mahdollisimman vapaas-

ti ja keskeytyksettä elämäntarinansa, jossa esiintyviä aukkoja pyritään paikkaamaan lisäkysymyksin. Tässä mielessä metodi tulee lähelle teemahaastattelua, mutta lähtökohtaisesti haastattelija ei ohjaa yhtä paljon haastateltavaa. Analyysissa rakennetaan haastateltavan kertomuksen pohjalta henkilön elämänhistoria ja elämäntarina eli se, mitä asioita elämästään haastateltava painottaa haastatteluhetkellä. Sekä elämänhistorialla että kerrotulla elämäntarinalla on yhtä suuri merkitys analyysin kannalta. (Rosenthal 1993.) Christensen ja Jensenin (2012) mukaan elämänkertahaastatteluaineisto sopii hyvin intersektionaalisen analyysin kohteeksi. Aineistomme kannalta tämä tarkoittaa yhtäältä sitä, että pyrimme analyysin alkuvaiheessa pysymään avoimena ja sensitiivisenä erilaisille intersektioille, joita aineistosta voi mahdollisesti löytyä ja jotka vaikuttavat myönteisesti tai kielteisesti haastateltavien asemaan. Toisaalta käytämme intersektionaalisuutta analyttisenä välineenä, kun kuvaamme työmarkkinoiden hierarkisointumista, eli tuomme esille millaisille intersektioille työssäkäyvien maahanmuuttajien puheenvuorot eriarvoisuudesta perustuvat.

Haastateltavista siivousalalla työskenteleviä EU-kansalaisia oli 17 ja EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevia kansalaisia 10. Rakennusalalla työskentelevien keskuudessa teimme 14 haastattelua. Suurin osa haastateltavista oli virolaisia. Lisäksi haastattelimme muutamista muista EU-maista sekä EU:n ulkopuolelta tulevia opiskelijoita ja siirtolaisia. Taustoittavana materiaalina olemme käyttäneet jonkun verran toisen tutkijan (Markku Sippola) vuosina 2007–2008 keräämää *Transnational Unionism and Democracy in Global Governance* – hankkeen haastatteluaineistoa. Aineistoanalyysissä olemme käyttäneet MAXQDA-nimistä kvalitatiivisen aineiston analysointiohjelmaa jäljittääksemme teemoja, jotka kuvastavat parhaiten aineistomme löydöksiä. Eettisistä syistä aineisto on käsitelty niin, että henkilöiden tunnistettavuus on vaikeaa. Olemme myös tässä artikkelissa anonymisoineet haastateltavat.

Ylikansalliset työmarkkinat: rakennus- ja siivousala Suomessa

Tässä luvussa nostamme esille rakennus- ja siivousalojen tyypillisimmät piirteet. Lähestymme niitä ylikansallisina työmarkkinoina, sillä molemmilla aloilla toimii paljon maahanmuuttajataustaisia työntekijöitä ja kansainvälisiä yrityksiä. Rakennusalalla on noin 170 000 työntekijää, joista 100 000 suorittavassa työssä; näistä taas 20–25 prosenttia on ulkomaalaisia, pääkaupunkiseudulla jopa kolmannes (Alho 2013). Alho (emt.) on laskenut, että vuonna 2012 maahanmuuttajarakennustyömiesten järjestäytymisaste oli 12–14 prosenttia, mikä on huomattavasti pienempi verrattuna rakennusalan noin 70 prosentin yleiseen järjestäytymisasteeseen (Rakennusliiton 2. puheenjohtajan Kyösti Suokkaan haastattelu 2008). Rakennustyömailla työskentelevistä enemmistö on miehiä. Kahden suuren suomalaisen rakennusyrityksen, Skanskan ja YIT:n henkilöstöjohtajien (haastattelu 2008) mukaan työmailla on naisia vain noin viisi prosenttia.

Viime vuosina rakennusalan työprosessia on luonnehtinut kansainvälinen alihankinta ja työvoiman liikkuminen, erityisesti lähetetyn työvoiman käyttäminen (Lillie & Sippola 2010). Tästä johtuen pääurakoitsijan vastuu urakointiketjun loppupään työntekijöiden työehdoista on hämärtynyt. Pääurakoitsijat voivat vältellä Suomen työolainsäädännön normien täyttämistä virolaisten aliurakoitsijoiden kautta, jotka tuovat rakennustöihin heikommin palkattua työvoimaa (Lillie & Sippola 2011; Sippola 2012). Ulkomaalainen työvoima ja erityisesti työvoiman lähettäminen ulkomailta ”palveluna” tuottavat työmaille tilanteita, joissa samaa työtä tekevillä voi olla erilaiset työehdot ja heidän sosiaaliturvamaksunsa maksetaan eri maihin – tai ei makseta lainkaan. Esimerkkeinä mainittakoon virolaisten työntekijöiden pendelöinti Viron ja Suomen välillä, mikä on luonut rakennusalalle ”translokaalit” työmarkkinat (Alho 2013), ja puolalaisten lähetettyjen työntekijöiden käyttö Olkiluoto 3 – rakennus-

työmaalla, mikä on luonut työmaasta Suomen työmarkkinasuhdejärjestelmän ulkopuolisen ”poikkeusalueen” (Lillie & Sippola 2011).

Keskustelu siivousalan työvoimapulasta on jatkunut yli kymmenen vuotta. Siivousalaa pidetään myös niin kutsuttuna sisääntuloammattina monelle maahanmuuttajalle (Forsander & Alitolppa-Niitamo 2000). Viime aikoina sekä Suomen hallitus että Elinkeinoelämän Valtuuskunta (EVA) on esittänyt väestön ikääntymisestä johtuvalle työvoimapulalle ratkaisuksi työvoiman tarjonnan lisäämistä kannustamalla työperäistä maahanmuuttoa (Hallitusohjelma 2015, 37–38; Myrskylä & Pyykkönen 2015). Yksityisen palvelusektorin työntekijöistä, joita tutkimuksen haastateltavat edustavat, noin 80 prosenttia koostuu naisista ja yhä enemmän maahanmuuttajataustaisista työntekijöistä. On arvioitu, että esimerkiksi pääkaupunkiseudulla, jossa suurin osa tämänkin tutkimuksen siivousalaa koskevista haastatteluista on tehty, siivoojista yli puolet on maahanmuuttajataustaisia (Helsingin Sanomat 10.9.2013).

Suomessa naiset kuuluvat liittoihin useammin kuin miehet. Naisvaltaisella alalla, kuten yksityisellä palvelusektorilla järjestäytymisaste on 51 prosenttia, joka on huomattavasti alhaisempi kuin kaikkien naisten järjestäytymisaste lähes 70 prosenttia (Ahtiainen 2015). Rolle Alhon (2012) laskelmien mukaan maahanmuuttajien järjestäytymisaste on palvelusektorilla vain noin 28 prosenttia. Siivousala vaikuttaa stigmatisoituneen harmaan talouden alaksi, kun työvoima on suomenkielentaidotonta, nuorta, kouluttamatonta, järjestäytymättöntä ja riippuvaista työnantajastaan (Anttila & Hannula 2013). Siivousalan työprosessia kuvaa määräaikaisuus ja osa-aikaisuus. Lisäksi alalla tehdään paljon niin kutsuttuja nollatyösopimuksia, joissa työnantaja ei ole velvoitettu järjestämään työntekijälle, eli ”tarvittaessa työhön kutsuttavalle”, yhtäkään työtuntia. Käytännössä työntekijän on kuitenkin oltava valmis ottamaan työtä vastaan lyhyelläkin varoitusaajalla toimeentulonsa, oleskeluluvan tai tukien menettämisen pelossa (ks. myös Könönen 2015).

Työ, toiset ja tasa-arvo maahanmuuttajien puheenvuoroissa

Seuraavissa kappaleissa tuomme esille haastatteluissa esiinnousseiden teemojen kautta sitä, miten työssäkäyvät maahanmuuttajat rakentavat hyvää kansalaisuutta. Tulkitsemme haastatteluiden puheita osittain arvopuheina, jotka eivät synny tyhjiössä vaan vertautuvat myös suomalaisen yhteisön arvoihin. Näiden arvojen kautta katsomme haastateltaviemme pyrkivän osalliseksi suomalaista yhteisöä tullakseen hyväksytyksi hyvinä kansalaisina. Erityisesti työn tekemisen korostaminen, toiseuttaminen, tasa-arvo ja rasismi ovat teemoja, jotka nousivat esille haastatteluissa. Keskityimme työn tekoon yhdistettyihin arvoihin ja teemoihin.

Olemme jakaneet työntekijät sukupuolen, kansalaisuuden ja toimialan mukaan vertailutaviin ryhmiin. Leslie McCallin (2005) mukaan intersektionaalisuutta voidaan hahmottaa kolmella analyyttisellä tavalla, joilla sosiaaliin kategorioihin suhtaudutaan. Hän erottelee antikategorisen, intrakategorisen ja interkategorisen tavan toisistaan. Me otamme artikkelin lähtökohdaksi kategorian ”maahanmuuttajat”, jonka sisäisiä (intra)eroja tarkastelemme. ”Maahanmuuttajan” merkitys rakentuu ja mahdollisesti muuttuu erilaisissa konteksteissa ja erojen risteämissä. (Karkulehto ym. 2012.) Analyysissa jaamme virolaiset rakennustyömiehet kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ovat edustettuina ne, jotka ovat Suomessa töissä mutta asuvat Virossa, jälkimmäisessä taas ne, jotka ovat muuttaneet Suomeen työn perässä. Siivousalalla työskentelevät olemme jakaneet kahteen ryhmään sukupuolen ja kansalaisuuden mukaan.

Virolaiset pendelöivät rakennusmiehet

Suomessa työssä käyviltä, Virossa pysyvästi asuvilta rakennusalan työntekijöiltä puuttuu usein alan koulutus. Kaikkien työhistoriaa Virossa luonnehtii pätkätyöllistyminen ja

erityyppisten työsuhteiden kirjo. Erotuksena maahan pysyvästi muuttaneisiin rakennusmiehiin (ks. seuraava kappale), näillä työmiehillä on hyvin vähän tulevaisuuteen liittyviä odotuksia tai kouluttautumissuunnitelmia. Haastattelemistamme työmiehistä Antilla on lukiokoulutus. Hän on poikkeus muihin pendelöijiin verrattuna siinä mielessä, että hän haaveilee sähkömiehen koulutuksesta. Timo on tehnyt rakennustöitä siitä asti, kun lopetti peruskoulun. Tom on autopeltiseppä. Evertillä on sisustuspuusepän ammattitutkinto. Mardi on automekaanikko; hän haluaa jatkaa töitä rakennuksilla, vaikka hänellä ei ole alan koulutusta. Vaikka Evert oli Virossa koulutustaan vastaavassa työssä kirvesmiehenä, hänen täytyi Suomessa aloittaa ”tellinkimiehenä”. Evert haluaa jatkaa töitä kirvesmiehenä, eikä aio hankkia lisäkoulutusta. Aivar, joka on tällä hetkellä putkimiehenä telakalla, on käynyt lukion, mutta hänellä ei ole mitään ammattikoulutusta. Aivar ei harkitse lisäkouluttautumista, mutta hän on hyvin itsevarma omista mahdollisuuksistaan työmarkkinoilla.

Suomeen pendelöivistä haastatelluista vain Tom on sitä mieltä, että hän voisi muuttaa Suomeen pysyvästi – hän näkee Suomen Viroa parempana paikkana elää ja tehdä työtä. Anti vakuuttaa, että häntä Suomessa ei houkuttele mikään muu kuin palkka; hän olisi heti valmis jäämään kotimaahansa, jos sopiva työpaikka tarjoutuisi. Hän ei toisaalta uskalla ajatella perheen perustamista niin kauan kuin on urakkatyössä epävarmalla pohjalla. Timo viettää kaikki vapaa-aikansa Virossa 4-vuotiaan poikansa kanssa; poika asuu ex-vaimon kanssa. Mardilla on vaimo ja lapsi Virossa. Aivar aikoo palata Viroon 3–4 vuoden päästä. Hän näkee oman perheensä tulevaisuuden Virossa. Aivarin ongelma on perheen ja työelämän välinen tasapaino. Hän on kymmenen päivää kerrallaan Suomessa, 4–5 päivää Virossa. Yritys kuitenkin joustaa työajoissa. Evert rakentaa parhaillaan taloa itselleen Viroon eikä halua muuttaa Suomeen pysyvästi. Toisaalta Evert on epävarma elämänsä suunnasta: hän on toisaalta sitä miel-

tä, että voi viipyä Suomessa ”elämänsä loppuun saakka”.

Virolaisten Suomessa pendelöivien rakennustyömiesten asemaa voidaan luonnehtia prekaariksi. Tämä ilmenee yhteisesti koettuna työsuhteiden epävarmuutena. Jaanilla ja Reinillä (jotka eivät enää pendelöi säännöllisesti) on monen vuoden kokemus lähetetystä työstä. Rein kertoo, että sellaista palkkaa, jota virolainen yritys maksoi heille, ei olisi saanut maksaa Suomessa. Hän lähtikin tämän kokemuksen jälkeen Viroon pariaksi kuukaudeksi. Timo on työskennellyt peräti kuudessa eri yrityksessä Suomessa, ja häntä on myös petetty yhdessä työpaikassa. Kun hän oli suomalaisen omistaman yrityksen aliurakoitsijana, työn ”välittäjästä” koitui ikävyyksiä: tästä tuli vähän ”ahne”, jolloin tämä pidatti osan palkasta milloin milläkin verukkeella. Onneksi Timo pääsi paikasta nopeasti eroon ystävän avulla. Ystävä rekrytoi hänet toiseen yritykseen.

Suomeen pendelöivät virolaiset ovat selvästikin alistuneet omaan erityiseen kohteluunsa Suomen työmarkkinoilla. Evert on täysin hyväksynyt virolaisten palkkatason Suomen työmarkkinoilla. Vaikka palkka on vaatimaton suomalaiseseen tasoon verrattuna, hän ei tunne itseään erityisen riistetyksi: kaikki *”eivät tarvitse uutta Audi A7:aa”*. Evert on hakenut muutaman kerran töitä suomalaiselta pääurakoitsijalta. Ensimmäisellä kerralla syynä hakemuksen hylkäämiseen oli, että yritys ei tarvitse uutta työvoimaa. Tämä ei kuitenkaan estänyt yritystä palkkaamasta uutta suomalaista työntekijää seuraavalla viikolla. Sekä Timo että Tom vihjaavat, että suomalaiset eivät täysin hyväksy virolaisia. Tomilla on jopa kokemuksia tahallista väärinymmärryksestä työasioissa suomalaisten puolelta. Mardi on tiedustellut mahdollisuutta päästä työskentelemään suoraan työsuhteeseen yritykseen, jolle hän on jo kuusi vuotta työskennellyt vuokrafirman kautta, mutta suomalainen työnantaja ei ole suostunut. Mardi antaa ymmärtää, että virolaiselle voi näin tehdä, mutta suomalaiselle ”Suomen säädösten mukaan” ei. Hän valittaa sitä, että silloin kun yritykses-

sä on hiljaisempaa erityisesti vuoden alussa, virolainen vuokratyömies saa joustaa: *"... istut siellä kotona kuun pari eikä töitä ole, mutta... suomalainen ei ole mihinkään syyllinen"* Antilla ei ole aina töitä, välillä on jopa kuukausien katko. Hän epäilee viivästyksiä palkanmaksussa virolaisen työnjohdon taktiikaksi, vaikka nämä väittävät, etteivät ole saaneet rahaa pääurakoitsijalta. Pakollinen veronumero on, mutta palkat ja päivärahat ovat Antin mielestä "Viron malliin". Anti ei tiedä yhtään virolaista, joka saisi yhtä paljon palkkaa kuin suomalainen samasta työstä.

Suomeen työn perässä muuttaneet rakennustyömiehet

Pysyvästi Suomessa olevilla virolaisilla rakennusmiehillä esiintyy enemmän tulevaisuuden visioita tai heillä on parempi koulu-tus kuin Suomeen pendelöivillä. Vellolla on takanaan sotilasura ja oma yritys Virossa. Lembitillä on ekonomistin yliopistotutkinto. Jaan on koulutukseltaan automekaaniko. Reinillä ei ole ammattikoulutusta, mutta hän on ollut ammattiuurheilija. Edgarilla on nelivuotinen rakennusalan ammattikoulutus. Martti yritti lukion jälkeen Tarton yliopistoon. Nykyiseen rakennusalan työhön hänellä ei ole koulutusta. Ragnar on ainoa, jolla on kunnianhimoinen urasuunnitelma ja siihen liittyvä koulutus menossa; hän ei vain paljasta omia suunnitelmiaan. Arno on miettinyt rekkakuskin hommia. Hänellä on suunnitelmissa mennä kursseille. Myös maahan pysyvästi muuttanut virolainen rakennusmies saattaa joutua umpikujaan työmarkkinoilla. Esimerkiksi Aleksandrilla ei ole mitään ammattikoulutusta. Hänellä ei ole myöskään suunnitelmia edetä urallaan, sillä "tellinkien päälle ei voi mitään uraa luoda" (hän rakensi työkseen telineitä rakennuksille). Aleksandr kertoo, että jos osaisi Suomen kieltä paremmin, hänelle olisi tullut jo muita työtarjouksia. Haastattelemissamme virolaisissa oli myös esimerkki työssä etenemisessä ilman koulu-

tusta: Vain peruskoulun käynyt Valdo kertoi Suomeen rekrytoinnin yhteydessä, että hän on ammattilainen; ja sai paikan.

Kun Suomeen pendelöivillä on lähes poikkeuksetta maahantulon motiivina paremmat palkat, Suomeen muuttavilla saattaa olla muitakin motiiveja. Joku perheestä on muuttanut aiemmin tai ystävyysseiteet saattavat sitoa enemmän Suomeen kuin Viroon. Usein toistettu motiivi etenkin jälkimmäisessä ryhmässä on pääsy "normaaliin elämään"; tätä toisti mm. Aleksandr useaan otteeseen. Martin yhdisti normaaliin elämään mahdollisuuden matkustella. Evertin mukaan: *"sä tahdot tulla elämään niinku ihmisen yhteiskunnassa"*. Ragnarin mielestä Viro on työntekijävihamielinen maa, koska laki on *"työntekijää vastaan"* ja koska *"Virossa et saa palkkaasi"*. Muutkin haastateltavat yhtyivät näkemykseen, että työntekijöille jätetään usein palkat maksamatta Virossa.

Pitkään Suomessa asuneet ovat omaksuneet suomalaisen yhteiskunnan tapoja. Käytännön askeleet, joita he ovat elämän vakinaistamiseksi Suomessa ottaneet, viittaavat pyrkimykseen hyväksi kansalaiseksi pääsemisestä. Martti miettii eläkepäivien viettoa Espanjassa – ovathan monet suomalaiset eläkeläiset muuttaneet Espanjaan. Arnon vaimo on myös töissä Suomessa, ja lapset ovat suomalaisessa lastentarhassa. Jaanilla on sama tilanne. Jaanin perheellä on vuokra-asunto Joensuussa, oma asunto Virossa. Jaania naurottaa ajatus pankkilainan myöntämisestä Suomessa. Aleksandr vaimoineen kerää pientä pesämunaa asunnon ostoa varten ja he suunnittelevat lähtevänsä jossain vaiheessa pankkiin kysymään lainaa. Lembitillä ja hänen perheellään on erityinen tilanne: he ostivat asunnon 2,5 vuotta sitten. Lainansaannin mahdollisesti vaimon vakituinen työsuhte ja vuosien kokemus samassa yhtiössä Virossa.

Kaikki virolaiset ovat kohdanneet ongelmia työpaikan saamisessa suoraan suomalaisilta työnantajilta. Lembit pitää lähes mahdollisena saada Virosta käsin suoraan töitä suomalaisesta firmasta. *"Kun lähetät CV:itä tai soitat, kaikki lupaavat vaan mutta kukaan ei*

ota sinuun yhteyttä”. Lembit teki töitä virolaisessa yrityksessä, jolla oli sopimus suomalaisen pääurakoitsijan kanssa, ettei jälkimmäinen saa rekrytoida työntekijöitä virolaisesta alihankintayrityksestä. Vakituisiin töihin suomalaisessa firmassa on vaikea onnistua pääsemään muuten kuin jonkun tuttavan kautta. Lembit oli hyvin perillä Suomen rakennusalan sisäisestä diskriminaatiosta. Hänen mukaansa esimerkiksi Tampereelta tulleita rakennusmiehiä ei katsota hyvällä Helsingin seudulla – suhtautuminen on samanlaista kuin virolaisiin tai vaikkapa somaleihin: *”ei oteta omaksi”*.

Siispä huolimatta pyrkimyksestä ”normaaliuteen”, maahan pysyvästi muuttaneet virolaiset eivät olleet päässeet ”toisen” statuksestaan. Virolaiset rakennusmiehet ovat kuitenkin paljon paremmassa asemassa hyvän kansalaisen ideaaliin nähden kuin esimerkiksi EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tullut miessiivooja (ks. Michaelin näkemys virolaisista tuonnempana). He myös uusintavat Andersonin (2013) kritisoimaa maahanmuuttoaikakulmaa, joka perustuu eksklusio-inkluisio – jaottelulle. Valdo tuomitsi turvapaikanhakijoiden suopean kohtelun Suomessa ja toi samalla virolaiset esille suopeassa valossa: *”kun virolainen tulee Suomeen, niin hän opiskelee suomen kielen, käyttäytyy kuin suomalainen. [...] Jos nyt vertaa esimerkiksi kaikkiin näihin muslimeihin, saatanan neekereihin, venäläisiin, kaikkiin muista maista, jotka tulevat tänne. Ne kävelee saatanan porukoissa, on siellä kaupalla, läitisevät omaa kieltänsä, niitä ei ylipäättäen kiinnosta, mitä täällä tapahtuu sen lisäksi, että Kela maksaa niille”*.

Suomeen pysyvästi tulneiden yhteinen piire oli myös ammattiliittojäsenyys, mikä erotti heidät selkeästi Suomeen pendelöivistä – ja mikä näytti liittävän edellisen ryhmän jälkimmäistä vahvemmin hyvään kansalaisuuteen. Vaikka pysyvästi Suomessa asuvat työntekijät näyttivät tuntevan alakohtaiset työehtosopimukset, palkkasyrjintä oli silti tuttua heillekin. Aleksandrilla on selkeä käsitys palkkaperusteisesta diskriminaatiosta suomalaisilla työmailla, joilla *”puolalainen saa kuusi euroa tunnissa, virolainen noin kymmenen euroa tunnissa*

sa ja suomalainen, en osaa edes sanoa, 15 euroa tunnissa tai jotain”. Aleksandr toteaa, että jos ulkomaalaisen esimies on suomalainen, tämä ei uskalla pyytää lisää palkkaa. Jos taas esimies on myös ulkomaalainen, palkankorotusta uskalletaan kysyä, mutta silloinkin lähinnä vihjaten. Myös Lembit kertoo virolaisten palkkariistosta. Saattaa olla myös suomalaisia yrityksiä, jotka maksavat minimaalisesti. Kukaan virolaisista ei uskalla protestoida. Työmoraalin ja joustavuuden ohella nöyrä asenne kuuluu MacKenzen ja Forden (2009) mukaan työntekijien maahanmuuttajien kelpoisuudelle asettamiin ”hyvän työntekijän” määreisiin.

EU-maasta tuleva nainen palvelusektorilla

Palvelusektorilla ja erityisesti siivoussektorilla työskentelevien maahanmuuttajien puheenvuoroissa korostuu työyhteisön kansalaisuuksien moninaisuus. Suomalaisista puhutaan usein vain esimiehenä, asiakkaana tai luottamusmiehenä. Suurimmalla osalla ei myöskään ole suomalaisia ystäviä, vaan ystävät koostuvat joko saman maan tai jonkun toisen maan kansalaisista. Motiivit, joilla Suomeen on tultu, vaihtelevat tämän joukon tarinoissa. Siinä missä rakennusalan virolaiset lähetetyt työntekijät tulevat prekaareilta työmarkkinoilta sijoittuakseen uusille prekaareille työmarkkinoille, löytyy naisten kohdalla polkuja, joissa työmahdollisuudet ovat olleet lähtömaassa jopa paremmat kuin tulomaassa. Haastateltujen 17 naisen elämäntarinoista voidaan löytää eroavaisuuksia erityisesti iän perusteella. Nuoremmat (alle 40-vuotiaat) eivät usein koe siivoustyötä mieleiseksi ja pyrkivät joko etsimään opiskelupaikkaa tai koulutusta vastaavaa työtä Suomesta. Kaikki haastateltavat olivat kuitenkin työskennelleet vähintään puoli vuotta siivousalalla, koska muita töitä ei ollut tarjolla. Muutamista puheenvuoroista näkyi selkeä pettymys siihen, mitä suomalaisilla työmarkkinoilla ja yhteiskunnalla oli tarjota nuorelle naiselle. Virolainen alle 30-vuotias korkeas-

ti koulutettu lapseton Tilda kertoi tullessaan Suomeen kumppaninsa vuoksi, eikä ollut löytänyt koulutusta vastaavaa työtä: ”*Tunsin olo ni epätoivoiseksi kotivaimoksi*”.

Naiset eivät ota osaa yhteisöön pelkästään rodun ja luokan vaan myös äitiyden kautta (Anderson 2013, 7). Sandra, korkeasti koulutettu alle 30 -vuotias lapseton nainen selitti, kuinka hän on tullut tänne tekemään töitä toisin kuin somalalaiset, jotka tulevat tänne tekemään vain lapsia. Tämän hän sanoi lukeneensa suomalaisista sanomalehdistä. Sandran kritisoima henkilötyyppi tulee lähelle Andersonin (2013) epäonnistuneen kansalaista tai ei-kansalaista, joka ei toteuta vallitsevan yhteisön liberaaleja ihanteita vaan hänellä on esimerkiksi liikaa lapsia tai on rikollinen. Toisaalta Trine, raskaana oleva ei-korkeasti koulutettu nuori siivoja, joka työskenteli hotellissa kerossiivojana, näki äitiydessä mahdollisuuden tutustua myös suomalaisiin:

”Minulla ei ole suomalaisia ystäviä. Minulla on yksi bulgarialainen tyttö työkaverina. Ja sitten minulla on täällä yksi virolainen tyttö, ketä tapaan joskus. Mutta ei minulla ole ystäviä. Mutta ehkä, kun saan lapsen (nauraa) sitten on helpompi saada ystäviä. En ole paljon yhteydessä suomalaisiin työpaikalla, meillä ei ole paljon suomalaisia. Vain esimies on suomalainen.”

Suomessa on naisten työllistyminen nähty tasa-arvon näkökulmasta tärkeänä, ja erityisesti maahanmuuttajanaisille on suunnattu työllistymisohjelmia (Julkunen 2009). Tasa-arvo kiinnittyy työntekoon ja hyvän kansalaisen ideaaliin, erityisesti suhteessa ”toisiin”. Sandra, joka tuli Suomeen au pari kertaa, kertoi, kuinka hän ei missään nimessä halua olla riippuvainen poikaystävästään. Sandralle ”itsenäisen työntekijä” rinnastui riippumattomuuteen kumppanistaan ja tasa-arvoiseen Suomeen työntöön prosessia kuvaavassa puheenvuorossa: *”Minä pidän Suomessa esimerkiksi siitä, että kotisiivousyrityksessä, kun Unkarissa joku muu tekee aina paperityöt, niin Suomessa sama työntekijä joka siivoaa, tekee paperityöt, ja minä pidän tästä, koska koen että olemme tällöin tasa-arvoisia...”*

Aineistomme vanhemmat naiset (yli 40-vuotiaat) tulevat Suomeen usein ilman lapsia. Joko heillä ei ole lapsia tai lapset ovat teini-ikäisiä tai aikuisia ja jääneet kotimaahan. Nämä naiset ovat tulleet usein etsimään ”uutta elämää” ja ovat työskennelleet Suomessa siivousalalla jo jonkin aikaa. He ovat myös, toisin kuin nuorempi sukupolvi, jäämässä alalle. Tähän ryhmään kuuluu myös niitä, jotka ovat pitkään työskennellessään siivousalalla kouluttautuneet alalle, edenneet tiimin vetäjäksi ja toimineet ammattiliitossa. Mirjam, sosiaaliryöntekijä, joka oli toiminut myös siivojana, oli asunut Suomessa useita vuosia, ja välillä palannut kotimaahansa. Hänen puheenvuorossaan korostui halu erottautua nuoremmasta sukupolvesta tai samasta maasta tulevista maahanmuuttajista: *”...kun me tultiin tänne 90-luvulla että ihmiset on tullut, niin he tuli [hakemaan] omaa, opiskelivat, lisää tietoa, ammatti itselleen, sitten ne, mitä ne osaa, oli aidommat. He, tällä hetkellä tuntuu, että kaikki on liian materialistit ja vaan rahaa ja oma oikeuksia ja, sosiaalietu pitää olla, kaikki pitää olla tarjottimella valmiina kun sä tuut tänne.”*

Yhteistä edellisen ryhmän naisten tarinoille löytyy työn tekemisen korostamisesta suhteessa kumppaniin ja muihin maahanmuuttajiin. Sukupolviero korostava Mirjam totesi kuinka hän, toisin kuin ehkä hänen uusi suomalainen kumppaninsa toivoi, ei muuttanut Suomeen tullakseen kotivaimoksi: *”hän luuli varmaan, että mä vain jään kotiin, että mä oon kotihengettärenä, mutta yks kaks mä menin opiskelemaan”*. Tämä nainen myös teki töitä opintojen ohessa.

Työnteon korostamisen lisäksi suurin osa haastateltavista kuului ammattiliittoon, mikä antaa viitteitä siitä, että se kuuluu hyvän kansalaisen määritelmään nimenomaan Suomessa. Liittoon kuulumisen näyttäytyi melko automaattiselta teolta, mutta yhtä luukuun ottamatta kukaan ei ollut aktiivinen liiton toiminnassa. Muutamissa puheenvuoroissa suhtauduttiin esimiehiin kriittisesti sen suhteen miten he kohtelevat eri etnisyyden edustajia. Tämä antoi viitteitä myös työnteki-

jöiden välisestä solidaarisuudesta. Trine kertoi esimiehestään: *„ minulla ei ole ongelmia hänen kanssaan, mutta näen, ettei kukaan pidä hänestä, hän ei ole reilu, sen vuoksi. Kun lähetetään apukäsiä valkoisille niin hän ei koskaan lähetä [apukäsiä] mustille ihmisille (tarkoittaa työntekijöitä)...jos olet pomo sinun pitäisi olla reilu kaikkia kohtaan, riippumatta oletko musta vai valkoinen.“* Näyttää siltä, että sukupuolittuneet odotukset, toiveet ja näkemykset tasa-arvoisuudesta ohjaavat jonkin verran erityisesti EU-kansalaisten hyvän kansalaisen määritelmää. Seuraavassa tarkastelemme toisen vallitsevan ryhmän puheenvuoroja siivousalalta.

EU- tai ETA-maan ulkopuolelta tuleva mies palvelusektorilla

Siivousalaa ei voida tulkita vain sukupuolen mukaan segregoituneena alana, koska yhä useammin EU- ja ETA- alueiden ulkopuolelta tuleva mies työskentelee tällä alalla. Ruotsissa siivousalaa intersektionaalisuuden näkökulmasta analysoivien tutkijoiden mukaan suurin osa siivoojista on maahanmuuttajanaisia ja alalla työskentelevät miehet ovat Euroopan ulkopuolelta, mikä yhdessä alhaisen koulutustason, vähäisen kielitaidon ja lain tuntemisen kanssa asettaa heidät tähän tiettyyn työmarkkina-asemaan. (Abbasian & Hellgren 2012). Meidän haastateltavamme erosivat hieman ruotsalaisesta tutkimuksesta siinä, että monet olivat tulleet Suomeen opiskelemaan korkeakouluun eli matala koulutustaso ei ollut monilla peruste siivousalalla työskentelylle.

Siivoustyötä kuvastaa yksin tekeminen, paikattomuus, fyysinen rasittavuus ja osakaisuus. Nämä stressitekijät vaikuttavat jakautuvan siivoussektorilla etnisyyden mukaan epätasaisesti. Euroopan ulkopuolelta tuleva 30-vuotias Suomeen korkeakouluun opiskelemaan tullut Michael kertoi kohtelustaan: *He ovat kaikki kollegoita, mutta siinä on ero. Siinä on ero. Ero on, tiedätkö, sille on sana, mutta en halua käyttää sitä... mutta kun työskentelet vi-*

rolaisten kanssa, tuntuu, että he [virolaiset] ajattelevat: minulla on enemmän oikeus työskennellä täällä.“ Tämä miespuolinen siivoja kuvasi tilannetta, jossa hänelle tarjottiin aiemmin virolaisen työntekijän aluetta, mutta josta hänen piti selviytyä lyhyemmässä ajassa. Tämä kuvastaa myös hyvin tilannetta, jossa työntekijät laitetaan kilpailemaan keskenään.

Raija Julkusen (2009, 31) mukaan suomalaiset naiset eivät ole työmarkkinoiden marginaalissa samalla tavoin kuin monessa muussa maassa, vaan työmarkkinoiden ”toisina” ovat usein ryhmät, joiden toiseuttaminen perustuu risteäville eroille sukupuolen kanssa. Maahanmuuttajien työllistämisen ja koulutustoimissa riskinä onkin, että heidät ohjataan sektoreille, jotka ovat jo sukupuolittuneita ja etnisyyden mukaan eriytyneitä (emt. 43; Forsander 2007). Tämä tulee ilmi myös haastateluistamme ulkomaalaistaustaisten miesten kanssa. Suomeen opiskelemaan saapunut Ray sai ”vain” siivoojanharjoittelupaikan, jonka hänen opettajansa järjesti, vaikka se ei liittynyt millään tavalla miehen korkeakouluopintoihin. Opettaja oli todennut, ettei hänen kielitaidollaan muuta työtä saa. Ryhmähaastatteluun osallistuneella Timillä oli ennen Suomeen tuloa monen vuoden työhistoria asiakaspalvelutyöstä kotimaassaan. Hän tuli Suomeen suomalaisen naisystävän vuoksi ja on toiminut pitkään kokoaikaisena siivoojana ja omaksunut kielen merkitystä korostavan puhettavan yhtenä hyvän kansalaisen määreenä: *”me siirtolaiset, me ketkä tulemme kolmansista maista, tai miksi he sitä kutsuvatkaan, meidän pitäisi ainakin ymmärtää tämä että kieli on se este ja ainakin vähän me tästä syytämme itseämme.“*

Kielitaidon parantamisen ja työnteon välillä näyttää kuitenkin olevan ristiriita. Monet haastateltavista eivät tuntuneet löytävän aikaa kielen opiskelulle. Eräsikin työntekijä kertoi siivoustyön ohella työskentelevänsä sekä mainosten jakajana että henkilökohtaisena avustajana yhteensä kuutena päivänä viikossa. Tämä mies oli tullut Suomeen korkeakouluun, koska täällä ei ole lukukausimak-

suja. Toimeentulo-ongelmien vuoksi hän oli nyt kuitenkin hakemassa työlupaperusteista oleskelulupaa opiskelujen jäätyä töiden vuoksi kesken.

Toinen opiskelemaan tullut afrikkalainen mies Ben, joka oli naimisissa suomalaisen naisen kanssa, korostikin, että Suomessa pitäisi tarjota työpaikkoja korkeasti koulutetuille maahanmuuttajille: *”Ei meitä tietenkään tuotu tänne, annettu apurahaa, jotta meistä tulee siivoojia... edes hakemamme siivoustyö ei ole hyväksi tulevaisuudellemme. Monet, jotka tulevat opiskelemaan, suurin osa afrikkalaisista tohtorin tai maisterin tutkinnolla, ovat kaikki siivoojia, koska eivät voi saada ammattia vaativaa työtä.”*

Haastatteluhetkellä mies suunnitteli oman yrityksen perustamista ja teki samalla siivoustöitä. Näiden miesten puheenvuoroissa opiskelun ja työn yhteensovittaminen näyttäytyi hankalana yhtälönä osittain juuri oleskelulupajärjestelmän vuoksi. Toisin sanoen kansalaisuuden merkitys korostui näiden haastatteluissa. Tässä aineistossa siivoustyö näyttäytyi monille EU- ja ETA-alueiden ulkopuolelta tuleville opiskelijoille tai muuten kyseisistä maista Suomeen tuleville ainoana mahdollisuutena ansaita toimeentulonsa. Lupakäytänteiden toimeentulorajojen vuoksi tehtävä työ saattaa myös muodostua ”ansaksi” opiskelemaan tulleelle niin, että opinnot joudutaan jättämään kesken ja oleskelulupa muuttuu opiskelijaperusteisesta työperusteiseksi.

Johtopäätökset

Tutkimuksemme mukaan maahanmuuttaja, joka työskentelee matalapalkka-alalla tai matalapalkkaisesti, ei välttämättä vastaa sitä kuvaa mikä heistä usein annetaan. Hän ei ole välttämättä kielitaidoton, liittoon kuulumaton ja kouluttamaton henkilö. Matalapalkka-alalla työskentelevien maahanmuuttajien vaihtoehtojen vähäisyys tai syrjintä ei aina selity kielitaidottomuudella tai koulutuksen puutteella vaan alojen ja ihmisryhmien stigmatisoin-

nilla. Forsanderin ja Alitolpan (2000) mukaan vaarana on, että maahanmuuttajat jäävät loukuun matalapalkka-aloille siinäkin tapauksessa, että yksilöillä olisi koulutusta ja resursseja edetä muihin töihin. Myös meidän aineistostamme löytyi viitteitä tähän. Tämä kuvastanee myös yleisiä rakenteellisia muutoksia Suomen työmarkkinoilla.

Työmarkkinat näyttävät vaativan yksilöitä joustavuutta ja ne perustuvat jähmeille sukupuolittuneille rakenteille (Koivunen ym. 2014). Maahanmuuttajien puheenvuoroista ilmenee, että heillä ei välttämättä ole kovin hyviä mahdollisuuksia kouluttaa itseään tai edetä uralla. Nämä jähmeät rakenteet näkyvätkin siinä, että tietyille sektoreille halutaan tietynlaisia maahanmuuttajia (Näre 2013). Tutkimustuloksemme tukee myös Könösen (2015) väitettä siitä, miten siivoustyö yhdessä muiden matalapalkka-alojen määrän ja osa-aikaisten töiden sekä monimutkaisen oleskelulupajärjestelmän kanssa luo EU- ja ETA-alueiden ulkopuolelta tuleville ihmisille erityisen prekaarin, epävarman aseman.

Suomeen pendeloivat virolaiset rakennustyömiehet jäivät heikompaan asemaan verrattuna maahan muuttaneisiin; jälkimmäiset olivat myös valveutuneempia omista oikeuksistaan. Silti myös virolaisten kohdalla liikkuvuuden ja kansalaisuuden yhteenkietoutuminen aiheutti eriarvoistumista. Se, että on EU-kansalainen ja mies, näyttäytyi etuoikeutena suhteessa palvelusektorilla toimivaan tummaihoiseen mieheen. Virolaisten kohdalla myöskään koulutuksen puute ei välttämättä estänyt rakennustyömaalla työskentelyä. Erityisesti palvelusektorin nuorten naisten haastatteluissa taas nousi esille tyytymättömyys työhön – sekä työn sisältöön että työolosuhteisiin. Vanhemman sukupolven edustajat taas olivat melko tyytyväisiä työsuhteisiinsa, vaikka tyytyväisyydessäkin oli eroja. Osalla työntekijöistä oli paljon kritisoitavaa aikaisempien työsuhteidensa työolosuhteista. He olivat kuitenkin pystyneet siirtymään toiseen työsuhteeseen samalla sektorilla. Siinä missä naisten kokemuksiin näytti vaikuttavan iän

ja sukupuolen yhteenkietoutuminen, EU - ja ETA-alueiden ulkopuolelta tulevien miesten työmarkkinakokemuksia näyttää määrittävän erityisesti kansalaisuus. Osa oli joutunut jättämään opiskelun kesken korkeiden elinkustannusten tai monimutkaisen oleskelulupajärjestelmän vuoksi. Vaikka sekä rakennusalan että siivousalan työolosuhteita voidaan kuvata sirpaleisiksi ja epävarmoiksi ylipäätään, määrittävät sukupuoli, ikä, etnisyys ja kansalaisuus sekä näiden yhteisvaikutus maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa eri elämäntilanteissa.

Etsimme yksilön toimijuuteen perustuvaa selitystä sille, miksi maahanmuuttajat suosivat työskentelemään prekaareissa ja omaa koulutusta vastaamattomissa töissä, hyödyntäen Bridget Andersonin ”hyvän kansalaisen” käsitettä. Vaikka EU-kansalaisilla ja EU:n ulkopuolisista maista tulevilla on erilaiset oikeudelliset asemat, molemmissa ryhmissä esiintyi vahvaa työn tekemisen korostamista. EU-alueelta tulleilla työntekijöillä esiintyi myös liberaalia yksilöllisyyttä ja vapautta korostavaa eetosta. Tämä näkyi muun muassa siinä, että tehtiin eroa sosiaaliturvien käyttäjiin, arvostettiin suomalaista työelämää, sekä tehtiin kaikki voitava, jotta voitiin saavuttaa jonkinlainen tasa-arvo suhteessa työnantajaan. Maahanmuuttajataustaiset työntekijät pyrkivät näiden suomalaiseen arvoyhteisöön liitettyjen ominaisuuksien kautta kiinnittymään ”hyvään kansalaisuuteen”.

Väitämme, että maahanmuuttaja- ja siirtolaistaustainen työntekijän kautta voidaan lukea työmarkkinoilla vallitsevia yleisiä eriarvoistumisen tendenssejä. Väitteemme perustuu havaintoihimme toisaalta maahanmuuttajien kulttuurisesta herkkydestä, toisaalta maahanmuuttajatyöntekijöiden syrjinnän pysyvyydestä. Kulttuurisesta herkkydestä esimerkkinä olivat virolaiset rakennusmiehet, jotka tekivät tarkkaa havainnointia rakennustyömailla vallitsevasta diskriminaatiosta. Toisinaan he itse olivat syrjinnän kohteena, toisinaan muualta tulleet. Tämä näkyi myös muutamissa siivousalalla työskentelevien haastatteluissa. He pyrkivät ylittämään

toiseuttamista aiheuttavia ”kulttuurisia siltoja” (ks. Lamont & Aksartova 2002) nostamalla esille kovaa työmoraaliaan ja Suomeen sitoutumisen astettaan sekä korostamalla samankaltaisuuttaan kantaväestön kanssa suhteessa oletettuihin Suomeen sosiaaliturvan perässä tullessiin ihmisiin.

Työmarkkinoita näyttää määrittävän kyyttömyys tarjota erityisesti nuorille maahanmuuttajille koulutusta vastaavaa työtä, mikä näkyy erityisesti EU- ja ETA-maiden ulkopuolelta tulevien miesten sekä nuorten EU-kansalaisten naisten haastatteluisissa. Kansalaisuuden ja rodun sekä etnisyyden perusteella valikoituvat työntekijät näyttävät olevan haluttuja työntekijöitä tietyillä sektoreilla, mikä luo umpikujia näillä työskentelevien työntekijöiden urapoluille. Maahanmuuttajia voidaan näin tarkastella osallisena jatkuvaa työmarkkinoiden rakennemuutosta (Anderson 2013, 72): heidän tilanteensa ja havaintonsa piirtävät kuvaa työmarkkinoista, jossa työvoiman tarjonnalle perustuva politiikka ei toimi jatkuvassa kilpailutilanteessa erityisen hyvin maahanmuuttajien työmarkkina-aseman parantamiseksi. Myöskään työllistämisen kautta yhteiskuntaan kotiutuminen ei välttämättä toteudu, jos elämän muita ulottuvuuksia ei oteta enemmän huomioon. Haastateltavamme eivät ole työpaikan lisäksi – jos ovat sielläkään – välttämättä missään tekemisissä suomalaisten kanssa. Monet eivät osallistuneet järjestötoimintaan muutamaa ammattiliittoaktiivia lukuun ottamatta. Erityisesti nuoret ovatkin valmiita muuttamaan pois maasta, jos oman alan töitä ei löydy.

Osa haastateltavistamme oli asunut Suomessa verrattain lyhyen ajan. Tulemme tekemään jatko-haastatteluita, jotka kertovat mihin suuntaan maahanmuuttajien työtilanne on edennyt pidemmällä aikavälillä. Laadullinen aineistomme ei anna oikeutta pitkälle meneviin yleistyksiin. Määrällisen ja laadullisen aineiston käyttäminen rinnakkain olisi jatkossa tärkeää, jotta voisimme laadullisen aineistosta nousevien mahdollisten uusien ero-

jen kautta testata niitä muuttujia ja kategorioita, joita käytetään tutkittaessa työmarkkinoiden sukupuolisuutta tai lohkoutumista. Sukupuolen kategoria yksin ei välttämättä kerro vielä eriarvoistumisesta tietyillä sektoreilla. Siksi tarvitaan intersektionaalista analyysia. Analyysissamme vähemmälle huomiolle jäivät muut kategoriat, kuten luokka ja erilaisten etuoikeuksien pohtiminen. Valkoisuus, eurooppalaisuus ja näiden yhdistäminen sukupuoleen tuo esille uusia ulottuvuuksia maahanmuuttajien elämäntarinoista, joita tulemme pohtimaan enemmän seuraavissa teksteis-

sä. Myös intersektionaalisen analyysin liittäminen työvoima - ja talouspoliittiseen kontekstiin mahdollistaisi rakenteellisen intersektionaalisuuden pohtimisen pidemmälle kuin mitä tässä artikkelissa teimme.

* * *

Kiitämme erityisesti haastateltaviamme ja teemanumeron toimituskuntaa.

Tutkimus on osa prof. Nathan Lillien johtamaa, Suomen Akatemian rahoittamaa *Työmarkkinakansalaisuus ja työvoiman liikkuvuus EU:ssa -projektia* (projektinro 265572).

Kirjallisuus

- Ahtiainen, L. (2015) Palkansaajien järjestäytyminen Suomessa vuonna 2013. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja Yrittäjyys 52/2015 https://www.tem.fi/files/43417/TEMjul_52_2015_web_10072015.pdf
- Abbasian, S. & Hellgren, C. (2012) Working Conditions for Female and Immigrant Cleaners in Stockholm County – An Intersectional Approach. *Nordic Journal of Working Life Studies* 2 (3), 161–181.
- Alberti, G., Holgate, J. & Tapia, M. (2013). Organising migrants as workers as migrant workers? Intersectionality, trade unions and precarious work. *The International Journal of Human Resource Management* 24(22), 4132–4148.
- Alho, R. (2012) Rakennusliiton ja palvelualojen ammattiliiton maahanmuutto- ja maahanmuuttajastrategiat. *Työelämän tutkimus* 10 (1), 38–54
- Alho, R. (2013) Trade Union Responses to Transnational Labour Mobility in the Finnish-Estonian Context. *Nordic Journal of Working Life Studies* 3(3), 133–153.
- Anderson, B. (2013) *Us and them. The Dangerous Politic of Immigration Controls*. Oxford Press. UK.
- Anttila, A. & Hannula, T. (2013) Siivouspalvelualan yritykset. *Selvitys* 10/2013. Verohallinto.
- Browne, I. & Misra, J. (2003) The Intersection of Gender and Race in the Labor Market. *Annual Review of Sociology*. 29, 487–513.
- Crenshaw, K. (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Christensen A.-D. & Qvortrup Jensen, S. (2012) Doing Intersectional Analysis: Methodological Implications for Qualitative Research. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20 (2), 109–125.
- Doeringer, P., B. & Piore, M. J. (1971) *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. London: M. E. Sharpe, Inc.
- Forsander, A. (2008) Työmarkkinajärjestöt rakennusalan portinvartijoina. Teoksessa M. Helander (toim.) *Going Global. Ay-liikkeen menestysresepti globaalissa ajassa?* Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 331–360.
- Forsander, A. (2007) Kotoutuminen sukupuolittuneille työmarkkinoille. Teoksessa T. Martikainen & M. Tiilikainen (toim.) *Maahanmuuttajanaiset: kotoutuminen, perhe ja työ. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja, D 46/2007*, 312–334.
- Forsander, A. (2001) Maahanmuuttajat ja työllistyminen. Suomi maahanmuuttomaana. *Julkaisusssa: Maahanmuuttaja kahden kulttuurin välissä*. Hakapaino Oy, Helsinki, 53–65. Haettu 1.8.2015. <http://www.eurocult.fi/julkaisut/Maahanmuuttaja-kahden-kulttuurin-valissa-2000.pdf>.
- Forsander, A. & Alitolppa-Niitamo, A. (2000) Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto - kei-

- tä, miten ja minne? Tutkimusraportti. Työhallinnon julkaisu nro 242. Väestöliitto, väestöntutkimuslaitos. Haettu 21.8.2015. http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj242.pdf
- Hirvonen, H. (2014) *Habitus and care-investigating welfare service workers' agency*. Publications of University of Jyväskylä. Access: <http://hdl.handle.net/123456789/43315>
- Hudson, K. (2007) 'The new labour market segmentation: Labour market dualism in the new economy'. *Social Science Research* 36(1), 286–312.
- Jakobson M-L., Järvinen-Alenius, P., Pitkänen, P., Rutusoo, R., Keski-Hirvelä, E. & Kalev, L. (2012) The Emergence of Estonian–Finnish Transnational Space. Teoksessa P. Pitkänen, A. İçduygu & D. Sert (toim.) *Migration and Transformation: Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*. Springer, 159–205
- Jakonen, M. (2014). Uusi työ ja prekarisaatio: Työn muutosten vaikutukset suomalaisen hyvinvointivaltioon ja poliittiseen järjestäytymiseen. *Tiede ja edistys* 39 (4), 287–320.
- Jakonen, M., & Jokinen, E. (2011). Nainen lähtee, nainen jää. Teoksessa E. Jokinen, J. Könönen, J. Venäläinen & J. Vähämäki (toim.) *Yrittäkää edes! Prekarisaatio Pohjois-Karjalassa*. Helsinki, Finland: Tutkijaliitto, 43–70.
- "Jopa puolet pääkaupunkiseudun siivoojista maahanmuuttajia". Helsingin Sanomat 10.3.2013. Luettu 10.5.2015
- Julkunen, R. (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. (2009) *Työelämän tasa-arvopoliittika*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karkulehto, S., Saresma, T., Harjunen, H., & Kantola, J. (2012). Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus - Kvinnoforskning*, 25(4), 16–27.
- Koivunen, T., Otonkorpi-Lehtoranta, K., & Ylöstalo, H. (2014) *Sukupuolittuneen työn muutos ja pysyvyys*. *Työelämän tutkimus* 12(3), 209–210.
- Könönen, J. (2015) *Tilapäinen elämä, joustava työ. Rajat maahanmuuton ja työvoiman prekarisaation mekanismina*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, 93.
- Kyhä, H. (2011) *Koulutetut maahanmuuttajat työmarkkinoilla*. Tutkimus korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työllistymisestä ja työurien alusta Suomessa. Turun yliopiston julkaisuja. Turku 2011. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4784-3>. Haettu 30.8.2015
- Lamont, M. & Aksartova, S. (2002) 'Ordinary Cosmopolitanisms: Strategies for Bridging Racial Boundaries among Working-Class Men', *Theory, Culture & Society* 19(4), 1–25.
- Lillie, N. & Sippola, M. (2010) *Edunvalvonnan ongelmat Olkiluoto 3 -rakennustyömaalla*. *Sosiologia* 2/2010, 97–111.
- Lillie, N. & Sippola, M. (2011) *National unions and transnational workers: the case of Olkiluoto 3, Finland*. *Work, Employment and Society* 25(2), 292–308.
- Lempiäinen, K. & Silvasti, T. (toim.) *Eriarvoisuuden rakenteet: haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 7–19.
- MacKenzie, R. Forde, C. (2009) *The rhetoric of the 'good worker' versus the realities of employers' use and the experiences of migrant workers*. *Work, Employment and Society* 23(1), 142–159.
- McCall, L. (2005) *The complexity of intersectionality*. *Signs: Journals of Women in Culture and Society* 30 (3), 1771–1800
- Mrozowicki, A. (2012) *Coping with Social Change. Life Strategies of workers in Poland's New Capitalism*. Leuven University Press.
- Mulinari, P. & Selberg, R. (2013) *Intersectional Directions in Working Life Research —a Proposal*. *Nordic Journal of Working Life Studies* 3(3), 81–98.
- Myrskylä, P. (2013) *Hyvin koulutetuilla naisilla ja miehillä pitkä työura*. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus. 17–41. http://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yytata_201300_2013_10369_net.pdf.
- Myrskylä, P. ja Pyykkönen, T. (2015) *Tulevaisuuden tekijät*. Suomi ei pärjää ilman maahanmuuttajia. EVA Analyysi. No 42. <http://www.eva.fi/wp-content/uploads/2015/01/Tulevaisuuden-tekij%C3%A4t.pdf>. Haettu 21.8.2015
- Nash, J. C. (2008) *Re-thinking intersectionality*. *Feminist Review* 89, 1–15.
- Nätti, J. (1989) *Työmarkkinoiden lohkoutuminen. Segmentaatioteoriat, Suomen työmarkkinat ja yritysten työvoimastrategiat*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research (68).
- Näre, L. (2013). *Ideal workers and suspects. Employers' Politics of Recognition and the Migrant*

- Division of Care Labour in Finland. *Nordic Journal of Migration Research*. 3(2), 72–81.
- Piore, M. J. (1979) *Birds of Passage: Migrant labor and Industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. Edita Prima. Haettu 15.10.2015
- Riemann, G. (2003) 'A Joint Project Against the Backdrop of a Research Tradition: An Introduction to "Doing Biographical Research"', *Forum: Qualitative Social Research* 4(3), Art. 18, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs0303185>.
- Rosenthal, G. (1993) *Reconstruction of Life Stories, The narrative study of lives* 1(1), 59–91.
- Sippola, M. (2012) *The Restructuring of the Nordic Labour Process and the Variegated Status of Workers in the Labour Market*. *Competition and Change* 16(3), 243–260.
- Walby, S., Armstrong J. & Strid, S. (2012) *Intersectionality: Multiple Inequalities in Social Theory*. *Sociology* 46(2), 224–240.